

Олена Колісник

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ ПРЕСИ АНГЛІЇ

У статті подано робочу схему періодизації історії преси Англії, запропоновано хронологічні рамки та характерні риси кожного з історичних етапів розвитку періодики.

Ключові слова: *періодизація історії преси Англії, медіа-простір, етапи розвитку англійської періодики.*

В статье дается рабочая схема периодизации истории прессы англии, предложено хронологические рамки и характерные особенности каждого исторического этапа развития периодики.

Ключевые слова: *периодизация истории прессы Англии, медиа-пространство, этапы развития английской периодики.*

It is given the working scheme of the periodization of the history of the press of England, it is proposed the chronological limits and characteristic features of each historical stages of the development of the periodicals.

Key words: *the periodization of the history of the press of England, the media-space, the stages of the development of English periodicals.*

Періодична преса Англії має еволюційно глибокі історичні традиції, які складають більше 400 років свого розвитку. Питанням історичного розвою англійської періодики цікавилась низка фахівців у сфері медіа, зокрема маємо журналістикознавчі дослідження С. І. Бєглова, С. М. Виноградової, В. О. Матвєєва, О. К. Мелешенка, С. А. Михайлова, В. С. Соколова, І. В. Трубіциної, Б. І. Чернякова, однак комплексної студії, яка б вичерпно розв'язувала проблему періодизації історії преси Англії, поки що не існує. Звідси **мета статті** — спроба створення цілісної концепції історичного становлення преси преваляючої частини Туманного Альбіону. **Об'єктом** осмислення є часописні видання Англії, **предметом** — періодизація преси країни.

Однією з перших праць, яка присвячена розгляду важливих віх історії періодичної преси Англії, є книга В. О. Матвєєва «Імперія

Фліт-стріт (Сучасна преса Англії)» (1961). Структура змісту наукової розвідки, на нашу думку, складає умови для вироблення концепції визначення стадій історичного розвитку англійських засобів друкованої інформації. Відповідно до змістового аспекту прослідковується виділення таких етапів, побудованих на підставах хронологічно-проблемного принципу, тобто не тільки хронологічно, а й із журналістсько-проблемною конкретизацією:

1) від «ходячих новин» до рукописних і друкованих «новин» (XV–XVII ст.);

2) журналістське новаторство Даніеля Дефо та Джонатана Свіфта;

3) «податки на знання» й інші обмежуючі заходи проти посилення ролі преси (1700–1770 рр.);

4) боротьба за «відкриття» парламенту для преси в 60-х роках XVIII ст.;

5) народження і еволюція служниці двох хазяїв — газети «Times»;

6) столична та провінційна преса кінця XVIII — початку першої половини XIX ст.;

7) демократична й радикальна преса кінця XVIII — першої половини XIX ст. Відміна «податків на знання»;

8) турботи про «безпечну грамотність»;

9) розширення сфери впливу і операцій англійської преси;

10) перші кроки англійських газетних магнатів — Ньюнеса, Хармсворта та Пірсона.

11) низькопробна «масовість» і привілейована «якісність»;

12) поділ читацького ринку Англії між прес-лордами (20–50 роки XX ст.).

Хронологічно наступним медієвістом, котрий обґрунтував своє бачення періодизації преси Англії, є доктор історичних наук С. І. Беллов. Він виділив п'ять періодів. Так, перший припадає на 1620–1785 роки й визначається вченим-журналістикознавцем як етап становлення періодики та характеризується, по-перше, появою в 1622 році «книг новин», якими повідомлялося комерсантам про торгівлю кон'юнктуру й політичну обстановку, по-друге, виникненням газети «Oxford gazette» (1655) і, по-третє, створенням першого щоденного видання Англії «Daily courant» у 1702 році. Другий період (1785–1896 роки) ознаменований виходом першого номеру газети «Times», якій

вдається позбутися постійної опіки зі сторони правління завдяки фінансовим надходженням від реклами. Хронологічні рамки третього періоду, під час якого засновані такі провідні на сьогодні перші в Англії масові, «копійчані» газети, як «Daily Mail» (1896), «Daily Express» (1900), «Daily Mirror» (1903), визначені з 1896 по 1920 рік. Протягом четвертого періоду розвитку, який окреслений з 1920 по 1950 роки, здійснюється активне формування монополістичних груп і розподіл газетного ринку між баронами сенсаційної преси лордом Норткліфом, його братом лордом Ротерміром, лордами Бівербруком, Кемслі, Кемроузом. П'ятий період, що розпочинається з середини 50-х років ХХ ст., пов'язаний з утвердженням телебачення як потужного конкурента на ринку реклами, а також характерний вторгненням науково-технічної революції у друкарську справу (багатокольоровий друк, фотофаксимільна передача матеріалів на відстані, обчислювальна техніка в управлінні виробництвом) [2, 12–13].

Найсучаснішою спробою простеження еволюції британської періодики є праця В. С. Соколова і С. М. Виноградової «Періодична преса Великобританії» (2000), у якій запропоновано такий розподіл матеріалу, що, на наш погляд, дозволяє кваліфікувати зміст навчального посібника як періодизацію історії англійської преси. Автори виділяють два розділи, які ми трактуватимемо періодами. Перший період складає відрізок часу від 1588 до 1861 року й передбачає чотири підпункти (етапи):

- 1) зародження періодичної преси в Англії;
- 2) журналістика часів Великої англійської революції (1640–1660), реставрації Стюартів, «Славної революції» (1688–1689);
- 3) журналістика епохи англійського Просвітництва (кінець XVII–XVIII ст.);
- 4) англійська преса в умовах боротьби за відміну «податків на знання» (1800–1861 рр.).

Другий період у науковців охоплює час до 1997 року. Зокрема,

- 1) диференціація англійської преси. Поява масових видань (60-ті роки ХІХ — перше десятиліття ХХ ст.);
- 2) газетно-журнальний ринок Англії в умовах монополізації засобів масової інформації (20–50-ті роки ХХ ст.);
- 3) преса в системі сучасної англійської журналістики (60–90-ті роки ХХ ст.).

На нашу думку, вищеназвані підходи науковців до визначення етапів розвитку преси Англії потребують перегляду, тому, враховуючи ці концепції, ми побудували власну періодизацію, у якій виокремлюємо десять наступних етапів: 1) зародження англійської преси — від найдавніших часів до 1588 року; 2) початковий етап виникнення періодики в Англії — від виходу першої газети в 1588 році до початку Великої англійської революції у 1640 році; 3) період Великої англійської революції (1640–1660); 4) преса країни в роки реставрації влади Стюартів, «Славної революції» — 1660–1689; 5) епоха англійського Просвітництва (кінець XVII — XVIII ст.); 6) преса кінця XVIII — першої половини XIX ст.; 7) 60-ті роки XIX — перше десятиліття XX ст.; 8) 20–50-ті роки XX ст.; 9) 60-ті роки XX ст. — 1994 рік; 10) від 1994 року до наших днів.

Так, *перший етап*, окреслений від найдавніших часів до 1588 року, охоплює події, які стали важливими передумовами виникнення друкованої періодики, а саме: поява писемності (клинопису) в VI тис. до н. е.; винахід папірусу, пергаменту, а потім і паперу; винайдення друкарського пресу німецьким винахідником Йоганном Гутенбергом; видавнича діяльність першого англійського друкаря Вільяма Кекстона, відкриття ним друкарні у Вестмінстері в 1476 р.; поширення рукописних листків новин у XVI ст.

Другий етап у розвитку преси Англії почався з виходу у світ 23 червня 1588 року першого номера «English Mercury», яким інформовано читачів про важливі міжнародні події. Хоча історики протягом XIX–XX ст. дискутують з приводу того, чи можна цю публікацію вважати газетою: адже вона не відповідає нинішнім уявленням про такого типу періодичні видання. Відповідно деякі науковці появу періодичних органів в Англії пов'язують з лондонською газетою «Weekly news from Italy, Germany, etc.», яка побачила світ у 1622 році. Її видавцями були Ніколас Борн і Томас Арчер.

Революція 1640–1660 років, що стала важливою віхою в розвії англійської преси, поклала початок *третьому етапу*, визначальною рисою якого стало поширення памфлетної публіцистики, репрезентованою цілою плеядою імен: Генрі Паркер, Марчмонт Нідхем, Джерард Уінстенлі, Джон Лільберн, Джон Мільтон. Вартий уваги той факт, що памфлети були основною формою журналістської творчості в епоху англійської буржуазної революції і за двадцять ро-

ків між 1640–1660 рр. у країні опубліковано 30 тис. цих сатиричних творів.

Після реставрації монархії і повернення до влади Стюартів у 1660 році в Англії починається *четвертий етап* (1660–1689), який відзначається спадом у розвитку преси. В 1662 р. Карл II підписав «Акт про ліцензування преси» («Licensing Act»), що посилював контроль за періодикою та забороняв видання «бунтівливих, зрадницьких книг і памфлетів, які не пройшли цензуру». Жодна книга, газета, брошура не могла бути опублікована без попереднього дозволу влади. Кількість друкарів у королівстві обмежувалася двадцятьма. Друкарні знаходилися головним чином у столиці. Крім Лондона, центрами книговидання залишалися університетські осередки — Оксфорд і Кембридж. В епоху Відродження газет в Англії було мало. Провінційної періодики не існувало. Велика частина країни дізнавалася новини з рукописних листків, які писалися в Лондоні, а потім розсилалися в провінцію. У столиці працювали переписувачі, попередники пізніших журналістів.

Проте в цих несприятливих умовах у 1665 р. народилася «London gazette», яка стане найкращим інформаційним офіційним періодичним органом Англії часів Відродження. Засновником цієї газети був відомий публіцист, журналіст Генрі Маддіман. Видання стало першою регулярно лондонською газетою, яка виходила двічі на тиждень; мала офіційний характер і публікувала матеріали про засідання парламенту, документи та замітки церковно-релігійної проблематики.

У 1688 році в Англії відбулася так звана «Славна революція», унаслідок якої повалена влада Стюартів, встановлена конституційна монархія, у якій король практично ізольований від прийняття політичних рішень. Ця революція сформуvala ліберальну теорію преси або теорію свободи волі (libertarian), яка характеризується заборонаю наклепу, непристойності, антиурядової пропаганди у воєнний час, здійснює контроль за урядом та ін.

Англійська преса *п'ятого етапу* розвитку — епохи Просвітництва — розвивається швидкими темпами. Здобутками журналістики означеного періоду стали: відміна цензури (1695); формування основних типів періодичних видань, а саме: заснування першої провінційної газети в Англії «Lincoln Rutland and Stamford Mercury» (1695), першої щоденної газети «Daily Courant» (1702), першої вечірньої га-

зети «Evening post» (1706), першого тижневика «The British Gazette and Sunday Monitor» (1781); зародження так званих моральних щотижневиків «The Tattler», «The Spectator» і «The Guardian», які мали чітко окреслені ознаки: оригінальна назва, фіктивне авторство, тісний контакт із читачем, використання певних дидактичних форм.

Проте XVIII ст. знаменується не лише позитивними здобутками у сфері журналістики. 1700–1770 роки відомі як період введення так званого «податку на знання» («Taxes on Knowledge»), який став головним гальмівним чинником повноцінного розвитку преси Англії. У 1712 р. прийнято закон про штемпельний збір («Stamp Act»), який обкладав кожне періодичне видання податком (розмір залежав від об'єму часопису), що серйозно впливало на масштаби газетярської справи. Цей факт послуговував причиною подорожчання газет у два рази, але на попит це суттєво не вплинуло: читачами преси в Англії були заможні люди. Однак багато газет змушені закритися. Незважаючи на численні податкові витрати, преса продовжувала розвиватися: збільшилась кількість видань, розширився об'єм продаж: «Якщо в 1753 р. продавалося 7 млн. екземплярів друкованої періодики, то через чверть століття ця цифра подвоїлась» [5, 30].

1760-ті роки для англійської журналістики відзначені боротьбою за «відкриття парламенту» для преси, тобто за право газет і журналів сповіщати про його діяльність. Парламент завзято протидіяв висвітленню своїх дій у пресі. Кожне повідомлення про парламентські засідання, надруковане у періодичних виданнях, вважалося прямим порушенням прерогатив законодавчого органу. В 1729 р. видано постанову, яка забороняла друк навіть віддаленого натяку на функціонування цієї правлінської організації. Вперше роботу парламентаріїв починає висвітлювати лондонський видавець Едуард Кейв (1691–1754) у щомісячнику «The Gentleman's Magazine». Лідером боротьби за доступ преси в парламент у 60-ті роки був Джон Уїлкс (1727–1797). Він видавав газету «North Briton» (1762), у якій друкував репортажі про парламентські дебати і критикував уряд за його антипатріотичну поведінку, при цьому повністю, а не скорочено (як було прийнято) зазначав імена політиків.

Шостий етап припадає на кінець XVIII — першу половину XIX ст. і вирізняється підвищенням попиту на друковану інформацію та відповідно збільшення кількості періодичних видань. Якщо в 1784 р.

на території Великобританії виходило 79 газет, то у 1834 р. — 400. В останню третину XVIII ст. засновано такі газети, як «Morning chronicle» (1769), «Morning post» (1772), «The Times» (1788), «Morning herald» (1780), з яких складалося ядро лондонської щоденної преси до середини XIX ст. Беззаперечним лідером британської журналістики XIX ст. стала лондонська газета «The Times», яка мала прізвисько «The Thunderer» («Громовержець»).

Значним явищем в англійській журналістиці першої половини XIX ст. була чартистська преса — виразниця ідей чартизму (з англ. «charter» — хартія) — першого масового робітничого руху Великобританії в 30–50-х рр. за політичні права й поліпшення економічного становища. Провідними періодичними органами чартистів були газети «The Northern Star», «The People's Paper», «National Reformer», «Red Republican», журнал «Laborer».

Сьомий етап періодизації преси Англії (60-ті роки XIX — перше десятиліття XX ст.) можна визначити як «золотий вік» у розвитку англійської журналістики, адже знищено перешкоди, що гальмували процес якісного росту часописних видань: відмінено податки на оголошення в пресі (1853), анульовано податкові збори з газет (1855), ліквідовано податок на папір (1861). Ці заходи посприяли подальшому становленню періодики в країні. В економічному відношенні газетна справа стала індустрією, почала давати прибутки. На думку В. О. Матвеева, «із скасуванням «податків на знання» підведено межу під одним етапом розвитку англійської преси і розпочато наступний її етап — становлення сучасної преси Англії» [3, 42].

Ключова подія розвитку англійської журналістики стається у 70-ті роки XIX ст. із запровадженням реформи прем'єр-міністра Великобританії Уільяма Гладстона про обов'язкову початкову освіту для дітей віком від п'яти до тринадцяти років (Закон про освіту від 1870 року). Це нововведення суттєво розширило та якісно змінило читачку аудиторію. З'являється велика кількість грамотних людей (грамотність дорослого населення зросла від 69 % у 1850 році до 97 % у 1900 році), які вмюють читати й писати, прагнуть отримувати нові відомості. В результаті у кінці століття відбулася диференціація англійської преси на якісну та масову. Перша розрахована на читачів, котрі воліють отримувати докладнішу інформацію з різних сфер суспільної проблематики. Масові видання призначалися для людей, яких цікав-

лять новини швидше розважального характеру, до того ж представлені в більш стислій формі. Якісні газети видаються, як правило, у широкому форматі, а масові — у таблоїдному.

Крім того, XIX століття — час остаточного формування основних типів англійських газет:

- національні щоденні ранкові;
- лондонські вечірні;
- ранкові та вечірні регіональні;
- недільні;
- щотижневі регіональні [4, 68]. Така класифікація газетних видань існує донині.

Восьмий період (20–50-ті роки XX ст.) характеризується активізацією процесів концентрації та монополізації власності на періодичні видання. Серед магнатів газетно-журнального бізнесу цих років виділяються лорди Норткліф, Ротермір, Бівербрук, Кемроз, Кемслі, Сесіль Кінг.

Картину газетно-журнального світу Англії *дев'ятого етапу* розвитку (60-ті роки XX ст. — 1994 рік) можна атестувати як період продовження концентрації і монополізації. В середині 70-х років XX ст. здають свої позиції «газетні королі» старшого покоління. На початку 80-х років на перше місце у сфері мас-медіа Великобританії висуваються Руперт Мердок і Роберт Максвел.

Нині преса Англії перебуває у *десятому періоді* розвитку, який розпочався в 1994 році і триває до сих пір. У цей час інтернет стає новою інформаційною альтернативою традиційним медіа: з'являються мережеві копії друківаних видань, модифіковані онлайн-версії паперових часописів й власне інтернет-видання. Піонером в освоєнні всевітньої мережі серед англійських часописів була «Daily Telegraph»: у 1994 році засновано її електронний варіант — www.telegraph.co.uk. Слідом виникають інтернет-версії друківаних газет «Guardian» і «Observer». «Сьогодні британський сектор онлайн-нових ЗМІ досить різноманітний: більшість — близько 90 % британських друківаних ЗМІ — представлені в мережі» [6, 51].

Таким чином, не претендуючи на всеохопність, запропонована концепція періодизації історії преси Англії розширила проблемний і хронологічно-послідовний ареал вивчення медіа-простору країни, що, вважаємо, сприятиме активізації наукової думки навколо досліджуваної проблеми.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. *Беглов С. И.* Империя меняет адрес. Британская печать на рубеже тысячелетий / С. И. Беглов. — М. : Институт международного права и экономики им. А. С. Грибоедова, Факультет журналистики МГУ, 1997. — 136 с.
2. Зарубежная печать (капиталистические и развивающиеся страны). Печать стран Западной Европы, Северной Америки, Азии, Дальнего Востока и бассейна Тихого океана : учебное пособие / [под общ. ред. *Ш. П. Санаковой*]. — М. : Московский государственный институт международных отношений, 1973. — Вып. 1.
3. *Матвеев В. А.* Империя Флит-стрит (Современная пресса Англии) / В. А. Матвеев. — М. : Госполитиздат, 1961. — 303 с.
4. *Михайлов С. А.* История зарубежных СМИ : учебное пособие / С. А. Михайлов. — СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2006. — 256 с.
5. *Соколов В. С.* Периодическая печать Великобритании : учебное пособие / В. С. Соколов, С. М. Виноградова. — СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2000. — 112 с.
6. Энциклопедия мировой индустрии СМИ : учебное пособие для студентов вузов / *Е. Л. Вартанова, М. И. Гутова, В. Л. Иваницкий* ; под ред. Е. Л. Вартановой. — М. : Аспект Пресс, 2006. — 376 с.